
A HIVATALOS CSALÁDNÉV-VÁLTOZTATÁSOK INDOKRENDSZERÉNEK VIZSGÁLATÁRÓL¹

1. Bevezetés. – A hivatalos családnév-változtatások vizsgálatának egyik legizgalmasabb területe az aktus indítékainak a kérdése. Milyen tényezők készítésére, illetve milyen élethelyzetek megoldására, mi okból és célból kezdeményezték az érintettek családnévük megváltoztatását? Milyen típusokból tevődik össze a névváltoztatások indokrendszerének a repertoárja, s ezen belül az egyes elemek gyakorisága hogyan változik időben (a hosszú távú tendenciák, illetve a történelmi konjunktúrák szintjén), illetve mennyiben tér el különböző társadalmi csoportokhoz tartozó névváltoztatók esetében?

1.1. A szakirodalomról. – A hazai tudományosság ezt a problémát direkt módon és behatóbban ritkán vizsgálta, bár a névváltoztatások főbb mozgatórugóinak, társadalmi szerepköreinek és történelmi háttérének a kérdése (névszépítés, névmagyarosítás, akkulturáció, asszimiláció, integráció, konformizmus, társadalmi mobilitás, hatósági és társadalmi nyomás stb.) különböző megközelítésekben már többször is szőnyegre került (l. pl. SZEKFŰ 1934; BENKŐ 1948–1949; MIKESY 1964; TILKOVSKY 1989; FORGÁCS 1990; KÓHEGYI–MERK 1992; NAGY 1992–1993; KARÁDY 1993, 2001; HAJDÚ 1994). Az egyéni indítékok teljes repertoárjának szisztematikus feltárására és osztályozására azonban először az 1970-es évek közepén került sor OROSZ BÉLA (1977) jóvoltából, s utána két évtizedig nem volt folytatója ennek a kutatásnak.

A szakirodalmi deficit részben az érdeklődés hiányára vezethető vissza, részben a kutatás nehézségeinek a rovására írható. Nem könnyítette a munkát az sem, hogy a témakört 1945 után hosszabb időre „tabusították”, manapság pedig a névváltoztatáshoz fűződő információs önrendelkezési jog védelme nehezíti a jelenség 20. századi történetére irányuló kutatásokat, de különösen a vonatkozó eredmények közzétételét. (A magyar családnév-változtatások kutatástörténetének áttekintésére legújabbban I. KOZMA 2007.)

1.1.1. OROSZ BÉLA az 1867–1875 között engedélyezett 1351 eset levéltári iratainak feldolgozása alapján a névváltoztatásokban elsősorban az „anyagi” ösztönzők szerepét tartja meghatározónak, azokat, „amelyek a társadalmi, gazdasági, politikai helyzetből adódnak”. Nem tagadja az erkölcsi, esztétikai okok esetenkénti jelenlétét sem, de „ezek mögött is gyakran érzékelhető, hogy nem csupán »hazafiúi érzelemről«, a »szébb hangzsról« van szó, hanem valamilyen anyagi érdekről is (karrier, üzleti érdek stb.)» (OROSZ 1977: 32). – Rövid tanulmányában fontos nívumokat kell üdvözölnünk. Először is az anyagi ösztönzők szerepének kimutatásával a motivációk egyik lényeges, addig nem hangsúlyozott elemére hívta fel a figyelmet. Másrészt felismerte azt, hogy számos konkrét esetben „több motiváló tényező együttesen kap szerepet”, az anyagi, érzelmi, erkölcsi, esztétikai stb. indítékok gyakran egyazon aktuson belül is keveredhetnek, sajátos motivációs struktúrát képezve, amelyen belül (esetenként változóan) más és más elemek

¹ Készült az OTKA T 049095 számú pályázatához kapcsolódóan.

lehetnek a dominánsak. Végül: először ő tett kísérletet a kérelmekben megfogalmazott indokolások osztályozására. – Amit kritikával lehet illetni, az úttörés nehézségeivel is magyarázható. Ilyen például néhány osztályozási típusának nem eléggé alapos kidolgozottsága (lényegüket tekintve azonos típusba sorolható esetek különböző típusba helyezése vagy éppen ennek fordítottja), másrészt az anyagi, gazdasági érdek szerepének enyhe túlhangsúlyozása, pontosabban: e fogalom nem eléggé világos definiálása. (Úgy véljük, hogy néha e kategória alá sorolt olyan eseteket is, amikor a névváltoztatást nem annyira materiális, mint inkább az emberi méltóság megőrzésével kapcsolatos, a közösségben való elhelyezkedéssel összefüggő, a személyes presztízsrre kiható érdekek motiválták, pl. házasságon kívül születettek esetében. Bár kétségtelen: ennek is lehetnek anyagi, az életút egészét befolyásoló vonzatai.) Végül hiányolhatjuk, hogy az egyes típusok előfordulásának gyakoriságát nem mérte meg a szerző. Arról viszont nekünk, olvasóknak nem szabad elfeledkeznünk, hogy OROSZ tanulmánya egy rövidebb, kilencéves periódust elemez, ezért a kétségtelenül általánosítható eredményei mellett figyelembe kell vennünk azok korszpecifikus jellegét is.

1.1.2. KARÁDY VIKTOR és e sorok írója (előbbi kezdeményezésére, közösen, de olykor külön-külön is), az 1894–1956 közötti családnév-változtatások társadalomtörténeti szempontú feldolgozásában módszeresen vizsgálta az 1933–1956 között keletkezett kérvényekben felhozott indokok repertoárját, s megkísérelte az aktus erősen csoport- és rétegsajátos motivációs rendszerének rekonstruálását. Először e mű mérte meg a különböző indoklástípusok jelentkezésének számszerű súlyát, nem csupán a névváltoztatók összességében, hanem azok különböző társadalmi, etnikai-vallási, demográfiai és földrajzi csoportjaiban is. Ehhez kapcsolódó eredményeink közül eddig az 1945–56 közötti időszakra vonatkozó statisztikai adatokat tettük közzé (KOZMA 1997a, 1997b; KARÁDY–KOZMA 2002).

1.1.3. FARKAS TAMÁS érdeme egyrészt az itt vizsgált témakörrel kapcsolatos eddigi irodalom kritikai feldolgozása és szintézise, másrészt (különösen a magánéleti indokrendszer szempontjából) egy elvi-módszertani szempontból és fogalmilag is koherens, de az új fejlemények befogadására nyitott rendszer létrehozása (FARKAS 2001, 2003, 2005). Szűkebb témájában, az 1948–1997 közötti családnév-változtatások elemzésében új vizsgálati korszakot is nyit, ugyancsak a Belügyminisztérium irattárában található elsődleges források feldolgozásával. Egyebek mellett részletesen elemzi és méri az egyéni indokoknak, a névválasztás motivációinak és a felvett nevek tipológiai sajátosságainak statisztikai megterheltségét, illetve ezek időbeli alakulását. Módszerének központi eleme, hogy a családnév-változtatások folyamatának elemzése során – mind a régi név elhagyása szükségletének kialakulásával, mind az új név kiválasztásával összefüggésben – ötvözi a tulajdonnév jelentésszerkezetének elméletét a társadalomtörténet és más tudományágak által feltárt idevágó empirikus ismeretekkel. A névváltoztatások létrejöttében egyaránt fontosnak tartja a névben rejlő, de többnyire csak a környezettel való interakciók során tudatosuló vonásokat, az új név kiválasztásának motivációit, az érintett személyek szociológiai, demográfiai meghatározottságait, a társadalmi makro- és mikrokörnyezet hosszabb távú és konjunkturális hatásait, de azt is, hogy mindezek ellenére végső soron mindig egyéni döntés a névváltoztatás.

1.1.4. A szakirodalmi előzmények áttekintése után, összegzésül azt kívánom hangsúlyozni, hogy még manapság is csupán a kezdeteinél tartunk a témakör behatóbb, módszeresebb kutatásának. Eddig mindössze az 1867–1875 közötti időszak vizsgálatára,

illetve az 1933–56 és az 1948–97 közötti időszakokból összesen 17 esztendőnek a mintavételes vizsgálatára került sor (l. a fentebb hivatkozott munkákat). Meg kell említenem, hogy OTKA pályázat keretében egy kutatócsoport (FARKAS TAMÁS vezetésével, e cikk írójának részvételével) jelenleg is dolgozik az 1867–1896 közötti családnév-változtatások teljes körű feldolgozásán, s ennek részeként az indokrendszer vizsgálatán is. Minél mélyebbre hatolunk az anyagban, annál inkább a jelenség nem várt összetettsége, más jelenségekhez fűződő sokirányú kapcsolódásai, összefüggései tárulnak fel előttünk, amelyek értelmezése újabb nézőpontok, módszerek alkalmazását, a kérdés vizsgálatától eddig távol maradt diszciplínák (pl. szociálpszichológia, néprajz, kulturális antropológia stb.) bevonását is szükségessé teszi. Ennélfogva eddigi megközelítéseinket, empirikus eredményeinket és általánosabb jellegű megállapításainkat biztatóknak, de – a tárgy természetéhez viszonyítva – csupán részleges érvényűeknek minősíthetjük.

1.2. A dolgozat tárgyáról. – Az előadottakból következően jelen dolgozatom célkitűzése kettős. Egyrészt általános, elvi-módszertani jellegű szempontokkal foglalkozom, melyek a hivatalos családnév-változtatások egész történetében figyelembe veendőek, amikor a névváltoztatásokhoz vezető indokrendszereket vizsgáljuk. Másrészt pedig konkrétan az 1933–1944 között benyújtott kérelmekben olvasható indoklástípusok statisztikai megterheltségének eddig nem publikált adatait kívánom bemutatni, az összességre és néhány etnikai-vallási háttérű csoportra vonatkozóan. (A felhasználható források körében a millenniumi év névváltoztatási kérvényanyagát eredetiben ezek az évek követik, a kettő közötti időszakról csak egykorú összegzések állnak rendelkezésünkre.) Ezúttal el kell tekintenem azonban a konkrét indoklások bemutatásától és elemzésétől, erre nézve l. KOZMA 1997a, 1997b; KARÁDY–KOZMA 2002. Témám leszűkítését a terjedelmi korlátok, illetve a már jelzett szakirodalmi előzmények is indokolják.

1.3. Forrásaimról, anyaggyűjtésem és feldolgozásom módszeréről. – Forrásaim meghatározó része a névváltoztatási ügyeknek a kutatás idején a Belügyminisztérium Állampolgársági Főosztálya irattárában őrzött aktái voltak. Az 1934–1937 között keletkezett ügyiratok (az 1897–1932 közötti időszakban keletkezettekéhez hasonlóan) – néhány ügydarab kivételével – elkallódtak vagy megsemmisültek. A konkrét elemzés mintájául választott évek ezek után a következők: 1933, 1938–39, 1941, 1943 második feléve és 1944. A vizsgált években keleződött, egymást követő minden huszadik névváltoztatási aktát dolgoztam fel. Mintavételemben felvettem azokat az eseteket is, amelyek valamilyen okból végül nem vezettek névváltoztatáshoz (a hatóság nem engedélyezte, a folyamodó visszavonta a kérelmét, vagy más okból akadt el az ügy). Így mintám összesen 1972 esetet tartalmaz, ezeknek pontosan a felében (986 aktában) találtam indoklást.

A mintavétellel nyert adatok általában jól tükrözik a mintát adó sokaság jellemzőit. Ám tekintettel arra, hogy az általam vizsgált kérelmek felében nem volt semmiféle indoklás, ezért az indoklástípusoknak a mintámban lévő, illetve a mintát adó aktatömegben rejlő statisztikai arányai között nyilván lehetnek eltérések. S minél tovább bontjuk az indoklásokat tartalmazó kérelmeket bizonyos csoportok szerint (pl. zsidó, német, szláv háttérűek stb.), a mintavételes módszerrel gyűjtött anyag esetében annál inkább növekszik a torzulás esélye. A kor történetének ismeretében mégis azt kell mondanunk, hogy legalábbis főbb tendenciáit tekintve „releváns”, okszerű adatokkal, megoszlásokkal szembeállíthatunk majd.

Anyaggyűjtésem során lényegesen több aktát vettem szemügyre, mint amennyinek valamennyi adatát – a már említett mintavételi aránynak megfelelően – módszeresen kódoltam. Az 1933–1944 közötti időszakra vonatkozóan, a számítógépes adatbázisban lévő anyagon túlmenően, mintegy 150 konkrét esetről van teljes (az aktában lévő valamennyi iratra kiterjedő), hosszabb (több, de nem az összes iratra kiterjedő) vagy rövidebb (csak a legérdekesebb mozzanatokot rögzítő) dokumentációm. Az anyag elemzése és értelmezése során nem csupán a számszerűsített tényekre, hanem ezekre, valamint a jelenséggel kapcsolatos egyéb levéltári forrásokra is támaszkodtam.

2. Elvi-módszertani szempontok az indítékok megközelítéséhez

2.1. Az indítékok kérdése nemcsak a legizgalmasabb, hanem talán az egyik legnehezebben megközelíthető területe is a családnév-változtatások vizsgálatának. A névváltoztatások történetének bármely nagyobb korszakát vagy rövidebb konjunkturális ciklusát vizsgálva (a korszakolásra vonatkozóan l. NAGY 1992–1993, FARKAS 2001, KARÁDY–KOZMA 2002) az indítékok repertoárjának feltárásához elengedhetetlenül szükséges a konkrét névváltoztatási eseteket tartalmazó ügyiratok tömeges (mintavételes vagy teljes körű) feldolgoása. E forráscsoporton belül is kitüntetett szerepük van a kérelmet benyújtó személyek által megfogalmazott indoklásoknak, továbbá egyéb, indoknak nem minősíthető, de a névváltoztatási szándék megalapozottságát, a kérelmezőnek a teljesítésre feljogosító érdemességét bizonyítani hivatott vagy az aktus aktualitására rávilágító adalékoknak, s az aktákban rendelkezésre álló egyéb, az elbíráló hatóság által rögzített információknak.

De mindez önmagában még nem elegendő. Az egyes konkrét kérelmek indítékait kutatva az előbbiekkal és egymással is össze kell vetnünk a kérelmezők mindazon meghatározottságait, melyek a névváltoztatási ügyiratban rendelkezésünkre állnak. Így az elhagyni kívánt régi és a kérelmezett új név onomasztikai sajátosságait, a névválasztás alapját (motivációját), továbbá a kérelmező nemét, életkorát, családi állapotát és helyzetét, foglalkozását, társadalmi státusát, vallását, születési és lakóhelyének jellemzőit (hol fekszik, közigazgatási státusa, nemzetiségi összetétele stb.; a születési vagy a lakóhely ismerete olykor közvetlenül választ is ad a névválasztás motivációjának a kérdésre).

Egy meghatározott időszak vagy népességi csoport indokrendszerének értelmezése során mindenképpen, de gyakran még az egyes konkrét névváltoztatási ügyek indítékainak „felderítése” közben is, ahhoz, hogy a valódi mozgatórugók közelébe férközhessünk, analógiákat keresve reflektálnunk kell a korszak névváltoztatási mozgalmának általánosabb vonásaira is. Így mindenekelőtt a névváltoztatók összetételére, hogy megragadhatjuk a mozgalom közönségének korszakspecifikusan legjellemzőbb népességi csoportjait (név-jelleg, etnikai-vallási háttér, földrajzi elhelyezkedés, társadalmi rétegződés, demográfiai jellemzők stb. szerint), illetve ennek markáns változásait. Ezek az információk ugyanis jelzésértékűek lehetnek a névváltoztatások indokrendszerét illetően. Ennek ismeretében kell figyelmet fordítanunk a mozgalom méretét és a résztvevők kiválasztódását direkt vagy indirekt módon befolyásoló, konstans és konjunkturális tényezőkre, a névváltoztatások társadalmi és politikai hátterére is. S itt, magyarázatképpen, egy kis kitérőt kell tennünk.

2.2. E régmúltba visszanyúló jelenség állami kontroll alá helyezésétől (a 19. század elejétől) kezdődően ugyanis a névváltoztatás szükségletének felmerülése, hivatalos döntési mechanizmusa és kimenetele (leegyszerűsítve) egy három aktorú viszonyrendszer

(két pólus és az őket körülvevő társadalmi erőtér) hálójában megvalósuló aktusként írható le. Ha ezt a modellt grafikusán ábrázolnám, akkor a következő kép tárulna a szemünk elé. Első látásra és első megközelítésben a névváltoztatás a (számos meghatározottsággal rendelkező) kérelmező és a döntésre illetékes közigazgatási szerv (a két pólus) között lejátszódó interakció. De mindkét pólust körbeveszi a harmadik aktor: az a történelmileg adott konkrét társadalmi, nyelvi-kulturális, politikai, ideológiai közeg mint erőtér, amelyben (egyfelől) a névváltoztatás igénye vagy kényszere valamiért egyáltalán felmerül, s amely (másfelől) befolyásolja vagy meghatározza az illetékes hatósági közegek konkrét döntését.

Mindhárom alapvető aktor szereplőinek, illetve elemeinek száma – tendenciáját tekintve – az idővel párhuzamosan egyre szaporodott, az aktus „társadalmasodott”. Ciklikus hullámzások mellett a névváltoztatók száma az 1930–40-es évekig emelkedett, azután máig hatóan visszazuhan. A jelenség újabb rétegek és csoportok bekapcsolódásával (mások visszaszorulásával) a társadalmi térben is terjedt. Fokozódott az államnak és a politikai elitnek a mozgalomra gyakorolt befolyásolási, érdekérvényesítési szándéka (az 1940-es évek végéig, azután ez is háttérbe szorult). Kialakult a jelenség társadalmi közvéleménye (sajtó, helyi és országos társadalmi szervezetek stb. közvetítésével), amely egyfelől kitágította, differenciálta és némileg áttételesebbé is tette az addig inkább „természet adta”, személyközi viszonyt a névváltoztató és a társadalmi erőtér között, másrészt magának a hatalomnak a jelenséghez való viszonyulására is hatást tudott gyakorolni. (Az 1940-es évek végétől ez is megszűnt, sőt a téma, mint jeleztük, tabuvá minősült. Ez persze nem jelentette és nem jelenti azt, hogy akár a hatalom nem nyilvános diskurzusaiban, még inkább a társadalom szövetében, egyes szubkultúrákban és különféle lokális- és más mikroközösségekben ne lett volna és ne lenne továbbra is jelentősége a viselt családnév esztétikai és különféle – etnikai-vallási, családi stb. – csoportbeli hovatartozásra utaló minőségeinek.)

A két pólust körbehálózó közeg egy önmagában is összetett és tagolt erőtér, amelynek a két aktor köré koncentrikus körökben írható, végül egymást is átmetsző erővonalai részben külön-külön a névváltoztatóra és a döntésre jogosult hatóságra, részben mindkettőre hatást gyakorolnak. Materiális és immateriális alkotóelemekből áll össze; utóbbiakat a materiális alkotóelemek hordozzák és közvetítik (a potenciális) névváltoztató és a döntésre jogosult hatóság felé. A materiális alkotóelemek közé a két pólusnak a magánszemélyekből, közösségekből és intézményekből álló mikro- és makrokörnyezetét sorolom, s nem mellékes, hogy az érintettek ezekben a relációkban milyen pozíciókat foglalnak el.

A névváltoztatást kérelmező mikrokörnyezetét mindennapi életének terei, ottani kapcsolatai, viszonyrendszerei, interakciói alkotják (család, rokonság, szomszédság, települési közösség, baráti kör, vallási gyülekezet, iskola, munkahely, bolt, illetve mindazok a helyi szinten is működő formális és informális társulatok, amelyeknek aktív tagja). A potenciális névváltoztató mikrokörnyezetétől távolodva főképp olyan, életvitelének, magatartásának, helyzetének és sorsának alakulására befolyással bíró közösségeket, társadalmi csoportokat és intézményeket találunk, amelyekbe vagy beletartozik, vagy amelyeknek alá van vetve, de amelyekkel a kapcsolata közvetett, formalizált és/vagy hierarchikus természetű, még ha személyközi interakciók sokaságát foglalja is magában. Ilyenek lehetnek pl. szűkebb és tágabb földrajzi régiójának lakossága, a helyi és regionális hatóságok, egyházának kormányzata, a hadsereg, szakszervezet, szakmai kamara, Vitézi Rend, pártok, politikai szervezetek, sajtó és más médiumok stb., míg végül eljutunk „társadalmi osztályához”, „nemzeti vagy etnikai közösségéhez”, „vallásfelekezeti közösségéhez”, a törvényhozáshoz, a kormányhoz, az államigazgatás intézményeihez.

Utunk itt fordul át a névváltoztatási ügyekben dönteni illetékes hatóság felé, hiszen az utóbb felsoroltak jelentik ennek is a makrokörnyezetét, s ezek hierarchikus lépcsőin egyre lejjebb haladva – a törvényhozástól kezdve a kormányon és a szakminiszteren át az illetékes fősztályig jutva – mikrokörnyezetét.

Ezek a materiális tényezők hordozzák és közvetítik azokat az immateriális (de objektiválódó) elemeket, amelyek különféle kollektív identitásokból, nyelvileg meghatározott mindennapi tudáskészletekből, hagyományokból, normákból, sztereotípiákból, attitűdökből, névzlésekből, koreszmékből, ideológiákból, politikai törekvésekből stb. állnak össze. Az immateriális elemek halmazából konkrétan is ki kell emelnünk a következőket:

- a névviselés társadalmi és helyi szokásait, s a közösségi névadásnak a hivatalos mellett sokáig fennálló szokását;

- a névviselést és a névváltoztatást szabályozó rendeleteket, törvényeket és az engedélyezés kritériumaira vonatkozó belső utasításokat;

- az előbbieket meghatározó kormányzati nyelv- és névpolitikát;

- amelyet gyakran markáns társadalom-, nemzet- és kisebbségpolitikai koncepciók szabnak meg, melyek adott esetben liberális, befogadó vagy beolvasztó karakterűek, máskor egyes, etnikailag-vallásilag definiált kisebbségi vagy kisebbségi háttérű csoportokkal szemben elkülönítők, kirekesztők;

- a közvéleményt formáló értelmiségi elit valóságérzékelését a nemzet helyzetét és feladatait illetően, amely adott esetben alátámasztja és legitimálja a kormányzat nemzet- és kisebbségpolitikáját, s amelyet a sajtó és más médiumok közvetítenek a nagyközönség felé, befolyásolva annak hangulatát és irányultságát;

- ami a mindennapok szintjén is hatást gyakorol a többségi nemzeti társadalom és az etnikai-vallási kisebbségek vagy ilyen háttérűek viszonyára, enyhítheti, de fenn is tarthatja vagy épp kiválthatja szembenállásukat, oldhatja, de épp erősítheti is az etnikai-vallási csoportokra vonatkozó sztereotípiákat és előítéleteket;

- meg kell említeni a gazdátársadalmaknak az idegenség jeleit általában távolságtartóan fogadó attitűdjét, s ezzel összefüggésben azokat az

- alkalmazkodási, adaptálási kényszereket és hajlamokat, amelyek főképp a társadalmi mobilitásra és asszimilációra beállított csoportokat érintik, illetve jellemzik;

- egyes társadalmi, vallási, politikai szervezeteknek, társadalmi rétegeknek, társasági szubkultúráknak és (leggyakrabban államtól függő) hivatali és egyéb munkaszervezeteknek az égisze alá tartozók névminőségére vonatkozó, olykor a befogadás feltételeként szabott elvárásait;

- egyes etnikai-vallási meghatározottságú kisközösségekhez való tartozást szabályozó kollektív normákat, melyekbe a csoport identitásjegyeként szolgáló nevek átörökítése is beletartozik, s ezek megszegése a csoportból való kirekesztés kockázatával járhat;

- a névnek társadalmilag tulajdonított különös fontosságot, kitüntetett szerepet, ami például abban is megnyilvánul, hogy közösségi, erkölcsi norma vagy törvény megszegése esetén nemcsak az elkövető, de utódai, rokonai, sőt névrokonai neve is mintegy „beszenyeneződhet”, viselése kellemetlenné válhat;

- a „törvénytelen” származással és az arra utaló névviseléssel szemben főképp zártabb közösségekben megnyilvánuló előítéleteket;

- családi, rokonai hálózatok névviselési elvárásait, a hagyományok és az önmeghatározás erejét, ami gyakran még akkor is megnehezíti vagy lehetetlenné teszi a névváltoztatást, ha egyébként minden körülmény mellette szólna;

– a névviselet körülvevő konkrét nyelvi-kulturális miliót, melyben egy név idegennek vagy törzsökösnek, szépnek vagy mulatságosnak, dehonesztálónak vagy népszerűnek minősül, illetve gyakorinak vagy ritkának bizonyul;

– a közönség nyelvi kompetenciáját (vagy annak hiányát), amelynek jegyében pusztán a névből viselőjének társadalmi státusára, etnikai-vallási hovatartozására vagy származására szokás következtetni.

Ez az erőter termeli ki azokat a kényszer- és vonzástényezőket, azokat az érveket és ellenérveket, azokat a lehetőségeket és korlátokat, melyek a névváltoztatás mellett vagy ellen hatnak, s amelyek determinálják, vagy legalábbis befolyásolják az illetékes hatalmi szerv eljárását és döntését egy konkrét korszak konkrét kérelmezőjével szemben. Így, noha a névváltoztatás egyéni elhatározást, személyes aktivitást igénylő aktus, mégis, a névváltoztatásra vonatkozó döntések létrejöttében mindig szerepet játszik az érintett körülvevő szűkebb és tágabb társadalmi tér aktív vagy passzív jelenléte, még azokban az esetekben is, amikor látszólag semmilyen közvetlen nyomás nem nehezedik a névváltoztatást elhatározó személyre. Olykor azonban a személyes élettörténet és a történelem drámai vagy tragikus egybefonódásának is tanúi lehetünk. De fordítva is igaz. Minden erre determináló tényező ellenére: a névváltoztatás végső soron egy sajátos léthelyzetéből és meghatározottságaiból fakadóan sajátos érdekviszonyokkal rendelkező egyén személyes döntésének az eredménye, amit még a legdrámaibb helyzetekben is bizonyos racionális vagy épp irracionális kalkuláció előz meg, s végső soron több tényező együttes hatása érleli meg a kérelem megfogalmazását és benyújtását.

Fentebb már említett konkrét meghatározottságai és érdekviszonyai növelhetik vagy csökkenthetik a potenciális kérvényező névváltoztatásának valószínűségét, illetve esélyeit. Különösen, ha vagy ő mozdul el a történelmileg adott (társadalmi és földrajzi) erőter egy másik pontjára, vagy az erőter lényeges elemei változnak meg körülötte hirtelen. A névváltoztatások esélye és aktualitása akkor nő meg igazán, ha nagymértékben felerősödnek az erre irányuló külső késztetések, vagy ha az érintett léthelyzetének, lényegbevágó életproblémájának megoldásában vagy életstratégiai célkitűzésének megvalósításában a névváltoztatás (vagy az is) elkerülhetetlen, célravezető és megvalósítható eszközznek látszik, végül akkor, ha (családi, társadalmi, etnikai, vallási) önanonosításának változása elviselhetetlen feszültségforrást jelent új identitása és addigi nyilvános önbemutatása között. „A családnév-változtatások háttérét kutatva azt találjuk, hogy bár nyelven kívüli tényezők indítanak e változtatásokra, a nyelven kívüli kérdések a gondolkodás és a nyelv szűrőjének révén végül nyelvi síkon oldhatók meg” (FARKAS 2001: 8; l. még FARKAS 2003: 150–1).

Adott társadalmi, nyelvi-kulturális közegben élő minden egyes ember családnéve számos, a hétköznapi életben tudatosan általában nem is reflektált, mégis létező, a személy és interakciós környezete viszonyában adott esetben hatást kiváltó tulajdonsággal rendelkezik. Ezt a jelenséget a névtan a tulajdonnév jelentésszerkezetének fogalmával írja le, melynek összetevői: identifikáció, motiváció, információtartalom, konnotáció, etimológia (J. SOLTÉSZ 1979, FARKAS 2001). A családnév eme tulajdonságai (az érintett környezetének tudáskészlete, előítéletei és nyelvi kompetenciái hatáskörében) befolyásolhatják a nevet viselő egyén környezeti megítélését, így problematikussá tehetik önnön családnévéhez fűződő viszonyát. A névváltoztatás szempontjából a családnévnek azt a tulajdonságát kell kiemelnünk, hogy többféle, aktuális vagy már aktualitását veszített, bensőleg is átélt, valós vagy csak a környezet által az egyénnek tulajdonított családi, rokoni, etnikai, vallási, társadalmi és egyéb csoportazonosságnak is szimbolikus hordozója lehet.

A név által szimbolizált, valós vagy vélt csoportazonossággal történő szembesülés a név hordozójában megerősítheti vagy meggyengítheti az általa viselt névvel való azonosulást, attól függően, hogy az egyén és/vagy környezete a név által jelzett csoportazonosságot miképpen ítéli meg, s hogy ezekhez milyen gyakorlati konzekvenciák kapcsolódnak. Mindezek tehát többféle okból és célból is előidézhetik az adott személy nevének önmaga vagy környezete által szorgalmazott megváltoztatásának igényét. „A névváltoztatások magyarázatát tehát a külső körülményeken túl az elhagyott vagy a felvett névben, avagy mindkettőben kereshetjük. Azaz: a név előnyösebb vagy kevésbé előnyös voltának magyarázata – tehát a családnév-változtatások központi indítóoka – a családnév jelentésszerkezetében rejlik. Másképpen fogalmazva: a jelentéstani síkhoz szorosan kapcsolódik a névalkalmazási sík. [...] A családnév-változtatásokat voltaképpen úgy is értelmezhetjük, mint a név jelentésszerkezetének valamely – vagy akár egyszerre több – síkja mentén a kedvezőbb irányába szándékosan végrehajtott elmozdulást” (FARKAS 2001: 8, ill. 2003: 151).

2.3. Az egyes konkrét esetek megértése érdekében az érintett közléseinek figyelembevétele és a személyes meghatározottságaival kapcsolatos információk gondos összegyűjtése mellett tehát reflektálni kell az imént tárgyalt erőter minőségére is. S fordítva: egy korszakbeli indokrendszer tipikus vagy általános vonásainak megragadására irányuló kísérletek során sem szabad szem elől tévesztenünk az egyedi esetek sokféle variációjáról szerzett ismereteinket. Az előbb felsorolt információelemek szembesítésével (ha nem is minden egyes névváltoztatás esetében, de legalább az összkép tekintetében) jó esélyünk van arra, hogy valószínűsítsük a névváltoztatások valós indítékait.

Ez az elvi-módszertani jegyzet persze csak a kutatás egyfajta ideális modelljét vázolta fel, amelyet inkább csak egy-egy kiválasztott személy, család, kisebb közösség vagy szűk időmetszet esetében lehet következetesen alkalmazni. Hosszabb időszakok feltárása során a szükséges idő, pénz, munkatársi gárda és információ ehhez többnyire nem áll rendelkezésünkre, s kénytelenek vagyunk korlátozottabb célokat kitűzni. Már csak azért is, mert említettük, az aktáknak korszaknyi része hiányzik, s azért is, mert az 1955 előtt írt kérvények jelentős részét nem is indokolták meg.

2.4. Az indoklásokat tartalmazó kérelmek aránya. – A kérelmezőket 1955-ig, a belügyminiszter 2/1955. B. M. sz. rendeletéig nem terhelte indoklási kötelezettség. Nem véletlen tehát, hogy 1867–1896 között (évente változóan) csak minden 5-10. kérelemben találunk indoklást. Az eredeti akták hiányában nem tudhatjuk, hogy 1897–1932 között mi volt a helyzet. 1933-ban azonban már majdnem minden második kérelmet elláttak indoklással, s ettől kezdődően egészen az 1950-es évek elejéig 40–60% között ingadozott az ilyen folyamodványok aránya. (1955 után szinte mindegyikben van.)

Magától adódik a kérdés: ha nem volt kötelező, akkor egyáltalán miért találkozhattunk a kérelmek egy részében indoklással?

Előszőr: a névváltoztatás hatósági engedélyhez kötött aktus, tehát kérelmezni kell, és a hatóság a mindenkor érvényes jogszabályok és politikai intenciók alapján hagyja jóvá vagy utasítja el a kérelmeket. A jogszabályok és a belső utasítások azonban nem fednek le minden élethelyzetet, következésképp: az elbíráló tisztviselőknek konkrét esetekre kell értelmezniük és alkalmazniuk ezeket. A különböző okoknál fogva kétes, vitatható ügyek elbírálása során így különösen nagy szerephez juthattak a kötelezően előírt adatközlésen felül a hatóságok elé tárt személyes információk. Annál is inkább,

mert a névváltoztatás engedélyezése a belügyminiszter kizárólagos joga volt, nem tartozott megindokolni nemleges döntését, s nem volt lehetőség a fellebbezésre.

Másodszor azért, mert a magyar kormányok számára a névváltoztatás fő funkciója – legalábbis az 1870-es évek végétől már biztosan, s egészen az 1940-es évek végéig – az idegen hangzású családnevek magyarosítása volt. Az eredetileg (közigazgatási szempontból) semleges tartalmú névváltoztatás a nemzetállam politikai-ideológiai erőterébe kerülve tehát alapvetően névmagyarosítássá transzformálódott át. Következésképp: ha a névváltoztatás nem névmagyarosításra irányult, akkor a szándék sikere érdekében a kérelmet alaposan meg kellett indokolni.

Harmadszor: ha a névváltoztatás magyarosításra irányult is, előfordult, hogy a kérelmezett név védett, vagy gyakori, vagy szokatlan volt, amit csak kivételesen, nagyon indokolt esetben méltányolt a hatóság.

Negyedszer: a hatalom és a névmagyarosítás, illetve a hatalom és a névmagyarosításra aspirálók különböző csoportjai közötti viszony nem volt állandó. Míg a dualizmus idején minden névmagyarosítást tárt karokkal fogadtak, addig 1919-től 1932-ig „nemzethűségi” alapon és társadalmi hovatartozás szerint már megrostálták a folyamódókat, a magyar név megszerzését konkrét érdekekhez kötött kitérítésként kezelték. Tehát, bár a bizonyosságul szolgáló akták éppen ebből az időszakból nem állnak rendelkezésünkre, mégis – s nemcsak logikai úton, de más források alapján is – feltételezhető, hogy a kérelmek indoklással való felszerelése ekkoriban válhatott gyakoribbá. 1920-tól izraelita vallásúak számára magyar név felvételét korlátozták, a 30-as évek nagy névmagyarosító kampánya idején pedig havi kvótákhoz kötötték (kb. minden második kérelmet engedélyeztek). 1937–1938-tól kezdődően – bármiféle jogszabály alkotása nélkül – izraeliták számára gyakorlatilag megszűnt a névváltoztatás lehetősége, s ettől kezdődően a keresztény vallású, de zsidó felmenőkkel rendelkező kérvényezőknek is csak egészen elvétve engedélyezték nevük magyarosítását vagy bármiféle megváltoztatását. A bizonytalan helyzetük közül (ti. akik betű szerint nem tartoztak az 1939. évi IV., ún. zsidótörvény hatálya alá, és azok, akik ugyan igen, de különböző érdemeikért kivételezettnek számítottak) nem kevesen tettek kísérletet a névmagyarosításra. Szinte kivétel nélkül ők is mindhiába. 1945-től – a német háttérű kérelmezők 2-3 évig tartó, kérelmezőik kb. 1/3-át érintő korlátozásától eltekintve – fokozatosan liberalizálódott az engedélyezési gyakorlat. Paradox módon éppen az ötvenes években következnek be ebben a vonatkozásban a nagy áttörés (l. KARÁDY–KOZMA 2002, FARKAS 2005).

A kérelmeket olvasván tehát nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy azokat mindig sajátos meghatározottságokkal rendelkező s konkrét társadalmi csoportokhoz tartozó személyek, adott korban, adott élethelyzetekben fogalmazták meg, s mindig valamely konkrét történelmi periódus meghatározott kormányszervéhez címezték. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy eleve fenntartással kell fogadnunk a kérelmekben közölt információkat. Ugyanakkor bizonyosra vehető, hogy a kérvényekben olvasható indoklások jelentős hányada nem tárja föl egészen nyíltan, direkt formában a kérelmező névváltoztatásának mélyebb indítékait, jóllehet – különösen személyes meghatározottságai egyéb adatainak fényében – utal azokra. Ha azonban kérelmek százait olvassuk el, s összevetjük az ezekben szereplő szubjektív leírásokat a névváltoztatók rekrutációjáról rendelkezésre álló statisztikai adatokkal és a vizsgált korszak idevágó történelmi fejleményeivel, akkor világosabb kép rajzolódhat ki előttünk az egyes korszakok névváltoztatóinak – ezen belül külön-külön is a különböző etnikai-vallási háttérű csoportok kérelmezőinek – valóságos motívációiról, meghatározó indítékairól.

1933	Idegen hangzású névről magyar hangzású névre			Magyar névről másik magyar névre	Indokot tartalmazó összes kérelemben
	Zsidó származású	Keresztény származású			
		német nevű	szláv nevű		
Néveztetés, névnemesítés	–	1	8	68	8
Névazonosság elhárítása	–	–	–	9	1
Családi okok	24	33	18	36	26
Nem hivatalos névhasználat	22	3	3	14	10
Üzleti, anyagi, vagyonszerzési	19	3	6	–	8
Pályafutás, munkáltatói presszió	26	37	43	9	34
Közélet, politika, Vitézi Rend	1	5	1	5	3
Eredeti névre visszaválttatás	1	–	1	5	2
Nemzeti azonosulás, hazafiasság	63	63	60	5	57
Etnikai azonosság elutasítása	6	11	8	–	8
<i>Indokolt kérelem a mintában</i>	<i>72</i>	<i>79</i>	<i>73</i>	<i>22</i>	<i>260</i>
Indokolt kérelmek aránya (%)	63	35	34	88	42
<i>Összes kérelem a mintában</i>	<i>114</i>	<i>227</i>	<i>217</i>	<i>25</i>	<i>614</i>
Csoport aránya (%)	19	37	35	4	–
<i>Indok/kérelem átlagos száma</i>	<i>1,71</i>	<i>1,56</i>	<i>1,48</i>	<i>1,54</i>	<i>1,59</i>

1. táblázat: Az indoklástípusok megoszlása 1933-ban

1938–1939	Idegen hangzású névről magyar hangzású névre			Magyar névről másik magyar névre	Indokot tartalmazó összes kérelemben
	Zsidó származású	Keresztény származású			
		német nevű	szláv nevű		
Néveztetés, névnemesítés	–	8	4	63	13
Névazonosság elhárítása	–	1	1	20	3
Családi okok	18	27	21	23	22
Nem hivatalos névhasználat	7	8	5	13	7
Üzleti, anyagi, vagyonszerzési	7	4	5	20	7
Pályafutás, munkáltatói presszió	4	27	18	10	18
Közélet, politika, Vitézi Rend	–	1	7	7	4
Eredeti névre visszaválttatás	–	4	3	7	3
Nemzeti azonosulás, hazafiasság	79	52	61	3	54
Etnikai azonosság elutasítása	11	13	13	–	13

<i>Indokolt kérelem a mintában</i>	28	97	112	30	278
Indokolt kérelmek aránya (%)	64	45	46	97	48
<i>Összes kérelem a mintában</i>	44	218	263	31	581
Csoport aránya (%)	8	38	45	5	–
<i>Indok/kérelem átlagos száma</i>	1,29	1,46	1,38	1,67	1,44

2. táblázat: Az indoklástípusok megoszlása 1938–39-ben

INDOKLÁSTÍPUSOK	Idegen hangzású névről magyar hangzású névre				Magyar névről másik magyar névre	Magyar névről idegen hangzású névre	Indokot tartalmazó összes kérelemben
	Zsidó származású	Keresztény származású					
		német nevű	szláv nevű	román nevű			
Névesztés, névnemesítés	–	8	9	4	63	–	13
Névazonosság elhárítása	–	–	–	2	9	–	1
Családi okok	19	27	30	17	37	–	26
Nem hivatalos névhasználat	–	4	4	19	17	3	7
Üzlet, vagyonszerzés	–	6	5	–	20	3	6
Pályafutás, munkáltatói presszió	6	27	31	6	24	–	23
Közélet, politika, Vitézi Rend	–	11	12	9	37	3	13
Eredeti névre visszaváltás	–	2	1	28	7	93	11
Nemzeti azonosulás, hazafiasság	56	51	46	47	–	10	39
Etnikai azonosság elutasítása	69	21	11	60	–	97	28
<i>Indokolt kérelem a mintában</i>	16	141	153	47	46	30	448
Indokolt kérelmek aránya (%)	84	51	52	57	94	100	58
<i>Összes kérelem a mintában</i>	19	277	297	82	49	30	777
Csoport aránya (%)	2	36	38	11	6	4	–
<i>Indok/kérelem átlagos száma</i>	1,57	1,63	1,54	1,94	2,13	2,10	1,72

3. táblázat: Az indoklástípusok megoszlása 1941-ben, 1943 második félévében és 1944-ben együtt

3. Az indoklástípusok statisztikai megterheltségének időbeli változásai és csoport-sajátos jellemzői 1933–1944 között. – Itt most nincs tér arra, hogy a korszakbeli névváltoztatási mozgalom történelmi háttérére és a kérelmezők összetételére részletesebben kitérjek. De nem is szükséges, mert már több publikáció is behatóan tárgyalta a korabeli mozgalomra ható konjunkturális tényezőket. Ahol azonban szükségesnek látszik, utalni fogunk ezekre az összefüggésekre is.

3.1. Technikai megjegyzések a táblázatokhoz. – A fenti táblázatokban szereplő százalékszámok azt mutatják, hogy az adott indoklástípus a mintánkban talált, indokolást tartalmazó kérvények mekkora hányadában jelent meg. Mivel az ilyen kérvényekben

gyakran több indokot is megneveztek, ezért ha az egyes típusok statisztikai megterheltségét összeadnánk, végösszegük nem 100% lenne. A könnyebb áttekinthetőség és összehasonlíthatóság kedvéért, továbbá azért, mert általában kis elemszámú mintákkal fogunk szembesülni, a százalékszámokat egész számokra kerekítettem a táblázataimban. A nullánál nagyobb, de 0,5-nél kisebb értékek esetében "0"-t írtam, megkülönböztetve azoktól az esetektől, amikor mintavételelem során az adott rubrikába illő kérelmet egyáltalán nem találtam. Ilyenkor a „-” jelölést alkalmaztam.

3.2. A névváltoztatások történetének túlszárnyalhatatlan kiterjedésű mozgalmát hozták az itt felvett szélső dátumok között eltelt esztendőik: az 1815–1956 között eltelt 142 évben engedélyezett névváltoztatások több mint 2/5-e esett erre a bő évtizedre. A benyújtott kérelmek száma elérte a 135 ezret, az összes kérelmezetté – a családtagokkal együtt – ennek közel a dupláját. A jóváhagyott mintegy 110–115 ezer kérelem által összesen 225 ezer személy családneve változott meg, közülük 215 ezeré idegen hangzásúról magyarra.

Mintaéveink közül 1933-ban kb. 15 000, 1938-ban kb. 5650, 1939-ben 5713, 1941-ben kb. 8100, 1943 második felében 3751, 1944-ben 4951 kérelmet nyújtottak be. Többségük névmagyarosításra irányult: 1933-ban a kérelmek 96%-a, 1938–39-ben 95%-a, 1941–1944 közt 90%-a. Csak 1941–1944 között van a mintavételes statisztika számára is észlelhető aránya (4% erejéig) a magyar névről idegen névre irányuló változtatási kezdeményezéseknek.

Ebből is látszik, hogy korszakunkban a családnév-változtatások fő (bár nem kizárólagos) funkciója a „nyilvános önbemutató nemzetiesítése” (KARÁDY VIKTOR kifejezésével), illetve (a hatalom részéről) a nemzetállamiság szimbolikus apparátusának erősítése volt. Ennek égisze alatt persze számos konkrét, nem a nemzeti hovatartozás szimbolizálását célzó, „hétköznapi” tényező indított embereket arra, hogy ezeket nyelvi síkon: névváltoztatással (vagy azzal is) próbálják megoldani. Erre világít rá az, hogy bár az etnicitás kérdését nyíltan felhozó indokláselemek messze a leggyakoribbak, az összes névmagyarosításra irányuló kérelem 1/3-ában egyáltalán nem esik szó róluk. A legkülönfélébb élethelyzetek nyelvi síkon való megoldását azonban a hatalom szinte kizárólag magyar név felvételéhez kötötte. Az aktus szabályozása és engedélyezése feletti rendelkezési joga egyúttal segédeszközül szolgált aktuális nemzetpolitikai céljai megvalósításához, különösen az etnikai-vallási kisebbségek asszimilációjához fűződő, kurzusonként eltérő érdekei megjelenítéséhez. Ebben az időszakban, különösen a 30-as években, nagyon határozott intézkedéseket tettek a családnévanyag magyarosítására. Jogszabályi intézkedésekkel olcsóbbá, egyszerűbbé, gyorsabbá és vonzóbbá tették az eljárást (40.200/1933. BM. sz. r.). Névmagyarosítási kampányt indítottak, amelybe az államtól és a helyhatóságoktól függő különböző intézményeket vontak be, de a legkülönfélébb társadalmi szervezeteket is sikerült aktivizálniuk, annyira, hogy ezek a későbbiekben, az erőteljesen szorgalmazó politikai háttér változását követően is tovább propagálták és szervezték a mozgalmat. Különösen a fegyveres erők kebelében eszkalálódott a hatósági nyomásgyakorlás: nem véletlen, hogy a kérelmezők 23–28%-a hivatásos vagy sorozott állományú katona, rendőr vagy csendőr volt.

A kormányzat által felkarolt és végletekig kiterjesztett kampány háttérében több tényező találkozott, ám a döntő momentum a Hitler hatalomra kerülésével félelmetes hátszelet kapó népi német mozgalom disszimilációs, sőt (a német birodalom javára) határrevíziós törekvései által keltett pánik volt. Ez egyúttal olyan színben tüntette fel Trianont is, mintha az ország megcsönkítése összefüggött volna az akkori népesség többségében nem

magyar névanyagával. (Hasonló jellegű érvek ugyanakkor ott olvashatók már a történeti Magyarország szétesését megelőző időszaknak a névmagyarosítás ügyével foglalkozó írásaiban is.) E mellett továbbra is tartottak a szomszédos utódállamok – egykorú szövegekben szereplő kifejezéssel – „rablóétvágyától”. Számos egyéb tényező mellett tehát a korabeli világválság és az európai átrendeződés előszelének érzékelése nyomán egyfajta preventív jellege is volt ennek a mozgalomnak. Ennek jegyében Gömbös miniszterelnöksége idején (1932–1936), az előző 12 év névpolitikájával ellentétben, még izraelita vallásúakat is szívesen láttak a névmagyarosítók között, bár meghatározott kvótákhoz kötötték a számukra havonta kiadható engedélyek mennyiségét; a keresztény vallású, de zsidó származású aspiránsokra viszont (ekkor még) nem vonatkozott semmiféle korlátozás. 1933–1936 között izraelita vallásúak és zsidó származású keresztények tömegei (becslésünk szerint közel 10 ezer engedélyezett kérelemmel mintegy 15-18 ezer fő) valószínűleg meg korábban kilátástalannak tetsző vagy el is utasított névmagyarosítási tervüket.

Az egyoldalú német orientáció felülkerekedése után (1937-től) a helyzet megváltozott. A kormányzat hivatalosan leállította a hazai németiség irányába folytatott névmagyarosítási propagandát, ugyancsak hivatalosan tiltotta irányukban a hatósági nyomásgyakorlást, s engedélyezte (1940 novemberétől) a régi német nevek visszavételét. A zsidók és a zsidó származású keresztények névváltoztatását (az egyre határozottabbá váló antiszemitizmus jegyében) 1938–39-től kezdődően nem engedélyezték, a nem német idegen nevek irányában azonban változatlan intenzitással folyt tovább az agitáció, amit a területi revíziók nyomán visszakerült országrészek népességére is kiterjesztettek. A vázoltak alapján a keresztény német háttérű névváltoztatók 1936 után is alig csökkenő száma és aránya csak akkor lenne meglepő, ha nem tudnánk, hogy a hadseregben továbbra is erőteljes presszió nehezedett rájuk, helyi szinten is számos akció célkeresztjébe kerültek, ám nem kevésbé fontos összetevője volt sokuk jelentkezésének az állampatriotizmus, a magyar nemzet iránti lojalitás és a keresztény szellemű náciellenesség. Sokan az SS-be és a Wehrmachtba való besorozásuk kivédése érdekében léptek be önként a magyar honvédség kötelékébe és/vagy magyarosították meg a nevüket.

3.3. Az egyes indoklástípusokról

3.3.1. Nemzeti azonosulás, hazafias érzélem kifejezése. – Az indoklás szövege szerint a kérelmezőt hazafias érzésének, nemzeti közössége iránti elkötelezettségének külső megjelenítése, (gyakran) a valós nemzeti identitás és a név hangzása közötti ellentmondás feloldásának szándéka indítja névváltoztatásra, tehát egy pozitív azonosulás. Ebben a korszakban, számtalan retorikai változatban, a legtöbb névmagyarosító (etnikai-vallási háttérétől függetlenül) ezzel vagy ezzel is indokolta névváltoztatási szándékát. A kétségtelenül meglévő patrióta érzelmek kinyilvánítása, a nemzeti identitásnak megfelelő név felvételének szándéka mellett a különböző hazafias fordulatok a kor közéleti nyelvének, a túlfűtött hazafias hangulat kívánalmainak is megfeleltek. A kérelmezők jelentős része vélhetően úgy, hogy legyen bármily fontos és sajátos indítéka neve megváltoztatásának, az önmagában nem fog kellően megalapozott indoknak számítani a hatóság számára, tehát célszerű azt a nemzethűség és a hazafias érzelmek kinyilvánításával feldiszipálni, mert ezt a tiszteletkört elvárják tőlük.

3.3.2. A név szerinti etnikai azonosság elutasítása. – Az előző indoklástípus „szíami ikre”, gyakran az előbbivel együtt jelentkezik, irányultságában mégis más: elhatárolódás attól az etnikai csoportazonosságtól, ahová a közvélekedés a név hangzása, etimológiája,

jelentése vagy egyéb csoportjellemzője alapján utalja vagy utalná a kérelmezőt. (Az egyéb csoportjellemző már említett szélsőséges eleme volt, amikor magyar nevek váltak kvázi idegenné, mivel viselőik közé pl. sok zsidó vagy cigány tartozott. Voltak, akik azért kívánták megváltoztatni a nevüket, mert nagyon magyarosítottnak tűnt, s éppen ez keltethetett gyanút a közvéleményben az érintett magyarságát illetően.) „Minősített esetekben” a kérelmező az eredeti név viselése során vagy éppen a neve miatt ténylegesen elszenvedett vagy a jövőben bekövetkező hátrányt, üldöztetést nevezi meg indokként. Többnyire hangsúlyosan kiemelik, hogy a nevük által utalt csoportazonosság az objektív valóságnak vagy legalábbis érzelmeiknek soha nem felelt meg, vagy már rég nem aktuális, esetleg éppen átalakulóban van.

E kategórián belül is megjelennek azok a magukat németnek deklaráló kérelmezők, akik magyar (vagy korábban magyarosított) nevüket kívánták a megváltozott nemzeti identitásának megfelelő névre át- vagy visszaválttatni. Hasonlóképpen azok is, akik a visszacsatolt területeken élve korábban elrománosított, elszlovákosított stb. nevük magyar eredetijét kívánták vissza. Nem véletlen, hogy 1941–1944 között a leggyakoribb ennek az indoklástípusnak az előfordulása, hiszen egyrészt a származás miatti diszkriminációk és erőszakok korábban soha meg nem élt sora koncentráldott ebbe a néhány évbe, másrészt a politikai konstelláció és a nemzeti határok többszöri változása az adott név használati értékének inflációját idézhette elő (egyeseknél egymás után többször is).

3.3.3. Üzleti, anyagi, vagyonszerzési megfontolások. – Előfordult, hogy a kérelmező önálló üzleti vállalkozásba kívánt fogni, s azt szerette volna, ha ezen már új (magyar) neve szerepelne. Vagy: üzleti kapcsolataiban hátrányt jelent a neve (akár névazonosság vagy negatív konnotáció miatt, akár azért, mert nehezen megjegyezhető, vagy éppen a név konkrét etnikai karaktere miatt). Az is előfordult, hogy a kérelmező örökség várományosa volt (egyebek mellett pl. vitézi teleké vagy házé), s ennek feltétele az örökhagyó által kívánt név felvétele volt stb. A magánszektorban elhelyezkedő önállók indoklást is nyújtó kérelmeinek 1933-ban 25%-ánál, 1938–39-ben 13%-ánál, 1941–1944 között 11%-ánál jelenik meg ez az indoklástípus. Ellenben minden más foglalkozási kategóriában végig mindössze 1–3% között ingadozott.

3.3.4. Pályafutás, munkáltatói presszió. – Az előbbivel rokon a munkahely, pályakezds, szakmai karrier világára utaló, de az előbbivel szemben elsősorban a fegyveres testületekben szolgálók, közalkalmazottak, köztisztviselők és alkalmazott értelmiségiek névváltoztatásának motivációit kifejező indoklástípus. A közszolgálatot ellátó személyek és a diákok indoklást is tartalmazó kérelmeinek 1933-ban 45%-ánál, 1938–39-ben 30%-ánál, 1941–44 között 50%-ánál találjuk meg ezt az indoklástípust. A kontrollcsoport tagjainak (nem közszolgálatot ellátók és nem diákok) jóval kisebb hányada hivatkozott erre a körülményre: 1933–38-ban 11%-uk, 1939–44 között pedig csupán 8%-uk. – Jelentősebb altípusai: iskolai végeztével új néven akarja megkezdeni (értelmiségi, tisztviselői) pályafutását. Pályamódosításával együtt nevét is meg kívánja változtatni. Régi neve akadályozza jobb pozícióba, magasabb státusba kerülését. Nagyon gyakran kiérződik, sőt meg is fogalmazódik a kérvényben, hogy a munkáltató, feljebbvaló, szakmai testület ösztönzi, gyakran presszionálja is a névmagyarosítást. 1933-ban, a kormányzat kezdeményezésére induló nagy névmagyarosító kampány kezdetekor volt a legmagasabb ennek a típusnak az aránya. Némi visszaesés után a területi revíziók nyomán állást kereső közalkalmazottak és köztisztviselők, illetve a fegyveres testületekben zajló erőszakos akciók emelik meg újra ennek az indoklástípusnak a súlyát.

3.3.5. Nem hivatalos névhasználat legalizálása. – Részben az egyénileg, de nem hivatalosan felvett sportolói, írói és művésznevek hivatalossá tétele, másrészt a lokális vagy rokoni közösségen belül az egyén szándékától függetlenül (is) fennálló, a hivatalostól eltérő névhasználat legalizálása töltötte ki ennek az indoklástartípusnak a kereteit. Családi okokkal összefüggő névhasználati zavarok elhárítására is irányult, ám néha a hatóságilag kierőszoakolt korábbi névmagyarosításnak az érintett által való negligálása és a hivatalos okmányok névhasználatára közötti feszültség elhárítása is szerepelt indokként a kérelmekben.

3.3.6. Eredeti név, névváltozat vagy íráskép helyreállítása. – Ennek is alapvetően két alelete volt. Az egyik kifejezetten az etnicitás területére utalható, ugyanis, amint azt több helyen is jeleztem, voltak, akik nem tudtak vagy nem akartak megbékélni korábban (erőszzakkal vagy önként) megváltoztatott, etnikai karakterében is módosított nevével, s amint lehetőségük nyílt rá, visszakérték az eredetit. Etnicitástól független alelete a kategóriának, amikor a kérelmezőnek – elírások, tudatos vagy véletlen ferdtések miatt, anélkül, hogy hivatalos névváltoztatás történt volna – nem a helyes neve vagy névváltozata szerepel különböző okmányaiban, illetve, hogy különböző névváltozatok szerepelnek ezekben, s ebből zavarok keletkeznek. Ide tartoznak az olyan élettörténeti mozzanatok is, amikor a kérelmező vagy annak felmenője által végrehajtott – nem etnikai okokra visszavezethető – hivatalos névváltoztatást kívánnak hatálytalanítani. (A név nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, újabb, másfajta problémákat idézett elő, nem tetszik az utódoknak, nem tud vele azonosulni a név viselője stb.) Az eredeti név vagy helyes névváltozat visszaállítása családi okokkal összefonódva is jelentkezik: korábban örökbefogadással elnyert név helyett az eredeti név visszakívánása. Jól látható, hogy ennek az indoklástartípusnak a megterheltsége 1941–1944 között mutatja a legmagasabb értékeket, főképp a területrevíziók nyomán előálló visszamagyarosítások és a népi németeknek engedélyezett visszanevetesítés okán.

3.3.7. Közélet, politika, Vitézi Rend. – Ezt a majdnem végig marginális típust az különbözteti meg a munka világával és az üzleti élettel kapcsolatos indoklásoktól, hogy a kérelmezőknek mindig csak egy sajátos helyzetű részére terjedt ki. Részben olyanokra, akik valamely meghatározott értékrendszerű, eszmei arculatú, közös érdekeket képviselő politikai vagy társadalmi szervezet tagjaként vállalják a szervezet normái által vagy célszerűségi megfontolásai miatt megkövetelt névminőség megszerzését. Másrészt olyan egyénekre, akik számára politikához való közelségük, nyilvános közszerepléseik gyakorisága miatt vált kényelmetlenné addig viselt nevük, vagy éppen látszott hatékonyabbnak a megcélzott új név. Főképp a Vitézi Rendbe való felvétel előfeltételeként szabott névmagyarosítások jellemzik ezt a típust; ez kiegészül a különböző társadalmi, politikai szervezetek, egyesületek magyarneveségi elvárásaival. Eme indoklástartípus előfordulásának 1941 utáni fellendülését részben a háború miatt újra tömegessé váló vitézesítésekkel, részben a sajtó-, színész- és egyéb kamarai tagsághoz társuló (akár hallgatolagos) elvárásokkal magyarázhatjuk.

3.3.8. A névazonosság elhárítása. – A zavaró névazonosság elkerülésére vagy kiküszöbölésére utaló indokok többnyire etnikai alapú meghatározottságoktól függetlenül jelentkeztek a mindennapi élet különböző területein. **Konkrét személlyel való névazonosság** elkerülését célzó kérelmekben főképp olyan esetekkel találkozunk, amelyekben a zavaró névazonosság megszüntetését köztörvényes bűnözővel vagy a közvélemény által erkölcsileg zuhlóttnek minősített személlyel való névrokonság indokolta. Ez olykor valóságos rokoni, családi kapcsolatokat is beárnyékol. (Pl. ronthatta a házassági esélyt a – családból

egyébként már kivált – rossz hírű apával való névazonosság stb.) A gyermeknek az anyjával való névazonossága a törvénytelen származás tényét vagy látszatát tudatosította környezetében, ami szintén nem ritkán jelenthetett erkölcsi teherterelt. Ugyanakkor, 1939 után, voltak ennek etnikai összefüggései is: törvénytelen zsidó származású keresztények esetében, akiknek az anyjuk volt zsidó, vagy olyan keresztény ágyból születettek esetében, akiket később zsidó nevelőapa adoptált. **Névinfláció, azonosítási zavarok:** azonos munkahelyen, foglalkozási körben, településen, településrészen, rokoni hálózatban vagy országosan gyakori nevek megváltoztatásának, egyéniesítésének szándéka, részben a különböző identifikációs zavarok elhárítása érdekében, részben már a névesztétikai igények egyre erőteljesebb jelentkezésével összefüggésben.

3.3.9. Névesztétika, névszépítés, névnemesítés. – Ezen a típuson belül is több altípus különböztethető meg. A név hangalakja vagy jelentése a tágabb vagy szűkebb nyelvi-kulturális közegben megbotránkoztató, gúnyolásra alkalmas (nyelvi alapú zavaró konnotáció). A név túl hosszú, nehezen kimondható-leírható, írásmódja jelentősen eltér hangalakjától, ami különféle zavarok kútforrása. Régiesebb, jobban hangzó vagy szebb írásképpű magyar név vagy névváltozat igénylése, nyelvjárási hangzású, közszói alapú családnév köznyelvi formájára cserélése. – A névnemesítés szándéka uralta a régies, nemesi reminiscenciákat keltő, *-y* végződésű, *-ss-*, *-th-* stb. írásjegyeket tartalmazó nevek és névalakok igénylését. Ilyeneket csak nagyon körülírt érdemekkel rendelkező kevesek kaphattak. Magyar nevet viselő emberek névváltoztatásaiban 1945-ig ez volt a leggyakoribb indoklástípus. – Idegen hangzású nevek között is vannak olyanok, melyek a maguk (nem magyar) nyelvi-kulturális közegében dehonesztálónak számítanak. Akadnak azonban olyanok is, amelyek sem jelentésükben, sem hangzásukban nem ilyenek, ám eltérő nyelvi környezetben hangalakjuk miatt könnyen válhatnak gúny tárgyává. Minél inkább teret hódít az államnyelv az addig nem magyar etnikai többségű környezetben (mint anyanyelv vagy mint értett és beszélt nyelv), s minél kevésbé különülhetnek el a mindennapi élet tereiben a különböző etnikumokból származók, annál inkább szemet szúrnak az ilyen félreérthető vagy meghökkentő nevek. A kimondhatóságban és leírhatóságban zavarokat okozó radikális idegenség felszámolása mellett ezzel magyarázható, hogy az idő haladtával a névmagyarosítók között is magasra szökött a névszépítők aránya.

3.3.10. Családi okok. – A családban korábban valaki már megváltoztatta a nevét, s szeretnék, ha az egész család azonos nevet viselne. A kérelmező gyermeke a névváltoztatási kérelem beadása után, de még az engedélyező döntés előtt született, ezért a gyermeket még a régi néven anyakönyvezték. Örökbefogadás vagy teljes jogú atyai elismerés. Elvált asszony visszakeríti leánykori nevét. Férfi leszármazott hiányában kihalna a família valamely ágának (általában „patinás”) neve. Megfelelő nősülési vagy férjhezmenési esélyek növelése vagy éppen alkalma. Gyermekek jövőjének, könnyebb beilleszkedésének stb. figyelembevétel. A családi indokokat felhozó kérvényezők többsége házasságon kívül született, s ennek nyomait viselte nevében is. Sokak számára ez nehezen feldolgozható lelki terhet jelentett, illetve környezetükkel való kapcsolataikban megkülönböztetés, erkölcsi sérelem forrása volt. Gyakran említik azt is, hogy környezetükben a kérvényezett néven ismeretesek (aminek hátterében egyúttal a törvénytelen származás látható nyomának elfedése is állhat), s csak valamilyen közigazgatási aktus során értesültek arról, hogy születésükkor nem így anyakönyvezték őket. Morálisan és anyagilag is hátrányosan érintené őket, amennyiben hivatalos nevüket kellene használniuk. Ilyen esetekben leggyakrabban a természetes apa, a nevelőapa vagy az anya vezetékneve közötti

választás merült fel, aszerint, hogy melyikhez állt közelebb, milyen nevet szokott meg, milyen néven ismerik környezetében, vagy adott élethelyzetében melyik látszik célszerűbbnek. (Ez utóbbi mozzanat révén kapcsolódott össze olykor ez az indoklástípus is a direkt etnikai indoklástípussal.)

3.4. Az indokrendszer struktúráján belüli elmozdulások az összes kérelem esetében.

Következtesen növekvő tendenciát korszakunkban a névesztetikai és a közéleti tényezőkre hivatkozók mellett az eredeti nevük vagy a helyes névváltozat helyreállítását kérő és a valamely etnikai csoporthoz való tartozás elutasítását kifejező indokok mutatnak. Az első kettő szorosabban, de a második kettő is összefügg egymással: a névszépítők többsége a II. világháború idején ismét gyakoribbá váló vitézzé avatással összefüggésben folyamodott szép (vagy a korábinál szebb, a nemesség látszatát keltő) magyar névért. Az eredeti nevüket visszakerők gyakran kifejezésre juttatták, hogy ennek oka az addigi nevük alapján nekik tulajdonított etnikai csoportazonosságtól való elhatárolódás. A másik direkt etnikai indokra, a hazafias érzés, nemzeti azonosulás kifejezésére viszont – bár továbbra is az első helyen maradt – aránylag egyre kevesebben hivatkoztak. Ugyancsak következetesen (de nem drámaian) csökken az aránya az üzleti-anyagi megfontolásokra és a nem hivatalos névhasználat legalizálására hivatkozó kérelmeknek. Mindkettő döntően a zsidó származású kérelmezők (vállalkozók, művésznevet legalizálók) arányának csökkenésével, illetve motivációs rendszerük átalakulásával áll összefüggésben. Visszaesés után a korábbi szintre állt vissza a családi okokat említő típus. A zavaró névazonosság elkerülése némi emelkedés után visszaívelt eredeti szintjére. A pályakezdés és a karrier motivációját, illetve a munkáltatói, előljárói pressziót említő indoklástípus kezdeti nagyon magas statisztikai megterheltsége után hullámvölgybe jutott, majd a korábbi két szélsőérték közé állt be, mintegy tükröképeként a főképp az államtól függő munkahelyeken és a hadseregben zajló akciók intenzitási görbéjének.

3.5. Az indokrendszer csoport sajátos jellemzőinek eltérései, alakulása. – A történelmi és társadalmi körülmények gyors változásai jelentősen befolyásolták, olykor döntően meg is határozták a névváltoztatásban rejlő különböző funkciók „használati értékét”, illetve a névváltoztatáshoz fűződő szokásos motívumok erősorrendjét, és determinálóan hatottak a névváltoztatásra esélyes népesség összetételének (így az etnikai-felekezeti háttér szerinti összetételének) alakulására is. Az indokrendszer struktúrája és annak változása a különböző léhelyzetű etnikai-vallási csoportok esetében a névváltoztatással kapcsolatos eltérő ok és célrendszerekre, haszonelvadásokra, nyomás-, vonzás- és kényszertényezőkre utal, illetve egyes esetekben ennek gyors és radikális megváltozását mutatja. Az alapvető választóvonalak a zsidók, a keresztény magyarosítók, a magyar nevet egy másik magyar névre cserélők és a később jelentkező visszanevetesítők között húzódnak. A keresztény magyarosítókon belül a német és a szláv nevéek között is vannak eltérések, bár az előbbieknél kisebb jelentőségűek; annál szembevetőbbek viszont a különbségek az utóbbi kettő és a román neveket magyarosítók között.

A zsidó származásúak indokrendszerének struktúrája 1933-ban még a névváltoztatással kapcsolatos „normális” és sokrétű érdekviszonyokat tükrözi vissza. (Üzleti érdekek, pályafutás előrelátó egyengetése, családi okok, írói, művészi és sportolói nevek legalizálása stb. – a magyar azonosság és a hazafias érzelmek demonstrálása mellett. Csak töredékük kívánja elhatárolni magát korábbi vagy aktuális zsidóazonosságától.) Ekkor a fentebb

tárgyaltak közül még nyolc típus szerepel indoklásaik repertoárján; ez előbb hatra, majd négyre redukálódik (miközben, tudjuk, az izraelita vallásúak fokozatosan kivonulnak a kérvényezők közül; a zsidó származásúak 1941-től kezdődően, néhány kivétellel, mind keresztény vallásúak). Ekkorra magyarosításukat már szinte kizárólag a zsidó származás vagy státus elfedése motiválja, a kérelmek családi vonatkozásokra hivatkozó elemei is mind ezt bizonygatják. (Zsidó anyától született, de keresztény környezetben felnőtt, megkeresztelt törvénytelen gyermek; keresztény szülőktől született, de később zsidó nevelőapa által adoptált gyermek stb.)

Keresztény származású német és szláv nevű magyarosítók között a hazafias fordulatok mintegy kötelező, de idővel némileg ritkuló szerepeltetése mellett a pályakezdés, a karrier és a munkahely világával összefüggő indokok a meghatározóak, még a családi okokat is megelőzik, különösen 1933-ban. Indokrendszerük szerkezete végig sokrétű, szinte mindig valamennyi típusra kiterjed. Figyelemre méltó körükben a névesztétikai igények jelentkezése, amit részben addigi nevük leírhatóságának, kimondhatóságának, megjegyezhetőségének nehézségei táplálnak. Ez összefügg azzal, hogy hétköznapi életük (egyre inkább) magyar nyelvű társadalmi térben zajlik. Hasonló okok vezetnek azokat is, akiknek a nevük saját nyelvi közegükben „ártatlan”, az államnyelven azonban zavaró konnotációi vannak (pl. *Hugyecz, Poszpisil, Spisák, Szarvák, Zsupina, Lofink, Rothfaß, Loschitz* stb.). A név által utalt csoportazonosság elutasítása sem jelentéktelen a körükben, de ez igazából csak a német nevűek körében, 1941-től ugrik meg jelentősen. Korábban inkább nem szláv és nem német voltukra (vagy elmagyarosodásukra) hivatkoztak, 1941-től azonban a német háttérük körében a zsidó származás látszatától való elhatárolódás lesz a döntő momentum eme indoklástípuson belül. 1941-től a vitézzé avatással kapcsolatos normakövetés növeli 10% fölé a közéleti indokokkal összefüggő névmagyarosításuk arányát.

Román nevű keresztény magyarosítók Észak-Erdély 1940-es visszacsatolása után jelentkeznek nagyobb számban. Esetükben az etnicitás, a valóságos nemzeti hovatartozás névbeli megjelenítése (illetve a románságtól való elhatárolódás) magyarosításuk fő indítéka, amit még külön is motivál, hogy a román csapatok bevonulása és Trianon óta a magyar közvéleményben talán épp ennek a nemzeti azonosságnak a fogadtatása a legkedvezőtlenebb. Kérelmeik közel 30%-a hivatkozik arra, hogy 1940 előtt nevüket az ottani hatóságok erőszakkal románosították meg, tehát csak helyreállítani kívánják a normális állapotot. (Szlovák és délszláv nevűek esetében is gyakran előfordul ez az indoklás.) Következésképp: a nemzeti azonosság (másoknál: azonosulás) névbeli kifejezését kivéve indokrendszerük struktúrája minden másban jelentősen eltér a másik két keresztény háttérű magyarosító aggregátumétól.

A nevüket magyar névről egy másik magyar névre változtatók esetében – értelemszerűen – az etnicitás motívuma csak ritkán bukkan föl. Tulajdonképpen csak azokban a ritka határesetekben, amikor zsidók által is nagyobb számban viselt vagy felvett magyar nevet kívánnak megváltoztatni (pl. *Gerő, Radó, Abrahám, Lantos, Kókai*). Ilyenre is találtam kb. kéttucatnyi példát a 30-as évek végétől kezdődően, de szisztematikus mintavételelembe éppen nem került be ilyen eset. Erre a csoportra főleg a névesztétikai, szépítő-nemesítő, negatív konnotációkat elhárítani szándékozó indítékok és a családi vonatkozások a jellemzőek, s általában mindaz, ami az előző csoportokat nem jellemzi. A harmincas évek végétől az üzletmenet fellendítésével vagy éppen önálló ipar indításával kapcsolatos indok is gyakran kapcsolódik össze a névesztétikai vonatkozásokkal, csakúgy, mint a vitézesítés.

Utóbbi pedig azáltal fonódik össze gyakran mind a családi, mind a vagyonszerzési indokkal, hogy a Vitézi Szék csak akkor járult hozzá a fiú utód nélküli vitézek telkének és címének a vő általi örökléséhez, ha az örökös jó hangzású magyar nevet vett fel. Több vitéz egyenesen azt szabta feltételül veje számára, hogy vegye fel az ő „vitézszerző” nevét.

A visszánémetesítők indokrendszere lényegében egyszínű volt, eredeti nevüket kívánták helyreállítani. Voltak olyan német identitásúak is, akiknek szláv vagy román hangzású volt az eredeti neve (pl. *Narosny*, *Szmuda* vagy *Somesan*), ám a Volksbund népi németként ismerte el őket. Magyarázataik között első helyen identitásuk német elemeinek felerősödése, az egyetemes németességgel való összetartozás érzésének fellángolása áll, ami megakadályozta a magyarságba való teljes beolvadásukat. A visszánémetesítést persze nem lehet automatikusan a konjunkturális körülmények kiváltotta disszimilációval, karrierizmussal, konformizmussal vagy nácibarát magyarellenes beállítottsággal azonosítani. Az államközi szerződés jogi alapot és lehetőséget kínált azoknak a politikailag semleges, de állampatrióta sváboknak is, akik korábban csak az említett társadalmi és hatósági kényszerek előtt meghajolva magyarosították meg a nevüket, s a visszánémetesítéssel csupán helyre kívánták állítani eredeti névviseelésüket. Ez nem csupán addigi valós identitásuknak, érzelmi és csoportkötődéseiknek felelt meg, hanem gyakran elemi hétköznapi érdekeiknek is. (Pl. egész környezetük, vevőkörük stb. ezen a néven ismerte őket.)

3.6 Az indokrendszerek összetettsége. – Az imént szemügyre vett indoktípusok számos kérelemben nem önmagukban jelentkeznek. Minden egyes névváltoztatás ugyanis (szélsőséges történelmi szituációktól eltekintve) önmagában is összetett történet: az érintettek általában nem hirtelen felindulásból változtatnak nevet. A kényszeres, életstratégiai, anyagi, érzelmi, erkölcsi, esztétikai stb. ösztönzők gyakran egyazon aktuson belül is keveredhetnek egymással. Ezek között az esetenként is változó domináns elem általában az, amely a névváltoztatás szükségletének aktualitását hordozza, míg a többi elem a névváltoztatásra irányuló döntés kialakulása és meghozatala szempontjából e köré rendeződik sajátos hierarchiába, gyakran konkretizálva az aktustól várt (és többnyire maximalizálni szándékolt) hasznot, vagyis az aktus által megoldhatónak vélt problémák, élethelyzetek mibenlétét. A valós indokrendszerek összetettségének példákkal illusztrált, további vizsgálata azonban már egy újabb, sokkal hosszabb tanulmány témája lehetne.

Hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1948–1949. A családnév-változtatás kérdései. *Magyarosan* 1948: 40–5, 65–72; 1949: 1–6.
- FARKAS TAMÁS 2001. *A magyar hivatalos család- és asszonynev-változtatások (különös tekintettel a 20. század második felére)*. Doktori értekezés. Kézirat. ELTE BTK. Budapest.
- FARKAS TAMÁS 2003. A magyar családnévanyag két nagy típusáról. *Magyar Nyelv* 144–63.
- FARKAS TAMÁS 2005. Családnév-változtatás a 20. század második felében. *Névtani Értesítő* 27: 62–71.
- FORGÁCS KRISZTINA 1990. *Zsidó névmagyarosítás*. Bölcsészdoktori értekezés. ELTE BTK. Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994. A családnév-változtatások szociológiai hátteréhez. *Névtani Értesítő* 16: 5–12.
- KARÁDY VIKTOR 1993. Asszimiláció és társadalmi krízis. *Világosság* 3: 33–60.
- KARÁDY VIKTOR 2001. Zsidó és nem zsidó névmagyarosítók a hosszú 19. században. In: UÓ: *Önazonosítás, sorsválasztás. A zsidó csoportazonosság történelmi alakváltozásai Magyarországon*. Budapest. 126–52.

- KARÁDY VIKTOR – KOZMA ISTVÁN 2002. *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*. Budapest.
- KOZMA ISTVÁN 1997a. Családnév-változtatás és történelem (1894–1956). *Századok* 383–452.
- KOZMA ISTVÁN 1997b. Történelmi krízis és névmagyarosítás. Adatok az 1945/46. évi családnév-változtatási konjunktúra értelmezéséhez. *Századvég*. Új Folyam 5: 89–127.
- KOZMA ISTVÁN 2007. A családnév-változtatás társadalmi funkciói és személyes motivációi Magyarországon a 19–20. században. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest. 131–45.
- KŐHEGYI MIHÁLY – MERK ZSUZSA 1992. Bajai születésűek névváltoztatásai (1895–1945). In: IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR szerk., *Bács-Kiskun megye múltjából XI*. Kecskemét. 218–96.
- MIKESY SÁNDOR 1964. A névszépítésről. *Magyar Nyelv* 216–21.
- NAGY IMRE GÁBOR 1992–1993. A névmagyarosítás történetéhez. In: *Baranya. Történelmi Közlemények*. 63–78.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest.
- SZEKFŰ GYULA 1934. *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest.
- OROSZ BÉLA 1977. A hivatalos családnév-változtatásokat megalapozó tényezők a XIX. század második felében. *Magyar Nyelv* 31–40.
- TILKOVSKY LÓRÁNT 1989. *Hét évtized a magyarországi németek történetéből*. Budapest.

KOZMA ISTVÁN

ISTVÁN KOZMA, **On the motivational factors of official surname changes**

This paper presents the most important motivational factors behind 19–20th century family name changes in Hungary. After briefly reviewing the crucial statements of the relevant literature the author discusses some general and basic principles of methodology that must be taken into consideration when examining official family name changes in any period of history. In this paper, the act of name changing is interpreted as an event involving the applicant, the authorities and the complexities of contemporary social and political factors. The author reveals changes in the statistics of motivational factors he compiled on the basis of a thorough examination of application forms handed in between 1933 and 1944, when an upsurge of family name changes could be observed in Hungary. The author adapts the method of representative sampling both in relation to the applicants in general and in relation to some characteristic ethnic and/or religious groups.